

FAKE NEWS - ÚVOD DO PROBLEMATIKY

Kamil KOPECKÝ

V prostředí sociálních sítí dochází ke sdílení a šíření velkého množství informací nejrůznější kvality – vedle informací, které jsou pravdivé, ověřené a pocházejí ze seriózních zdrojů, velmi často narazíme také na informace zcela nepravdivé, vymyšlené, manipulující, na tzv. fake news a hoaxy. A právě na tyto informace se zaměříme v našem dnešním textu. Termínem **fake news** označujeme lživé a nepravdivé zprávy (hoaxy, dezinformace), někdy se termínem fake news označuje také samotná žurnalistika, která je založena právě na úmyslném šíření těchto nepravdivých informací prostřednictvím masmédií – v posledních letech především sociálních médií (sociálních sítí).

Problémem je, že pro stále větší množství uživatelů se stávají primárním zdrojem informací právě sociální sítě (např. před prezidentskými volbami v USA získávalo 40 % Američanů zprávy právě ze sociálních sítí, především Facebooku). Sociální sítě však v současnosti neoddelují pravdivé a nepravdivé informace – na rozdíl od médií seriózních, která si informace ověřují z více zdrojů a uvádějí je u jednotlivých zpráv. To znamená, že by sami čtenáři měli umět filtrovat obsah a oddělovat fakta od nepravdivých informací. Mimochodem, top 5 nejsdílenějších článků amerických voleb byly všechny fake news ([Buzzfeed](#)).

Dezinformace, lži, hoaxy, manipulace a propaganda, to vše jsou fenomény staré stovky let. Různé varianty propagandy a šíření nepravdivých a zkreslených informací byly součástí všech světových válek, jsou součástí řady politických systémů (např. KLDŘ, Kuba, Čína), předvolebního i povolebního boje. Šíření informací však probíhalo pomaleji, než je tomu v současnosti, šíření probíhalo tiskem, rozhlasem a televizí, ke kterým mělo přístup pouze omezené množství uživatelů. Přelom nastal v 90. letech minulého století, kdy se k šíření hoaxů začal aktivně využívat e-mail.

S příchodem nových online médií – především sociálních sítí – se nepravdivé informace začaly šířit podstatně rychleji a masověji, než tomu bylo kdykoli v minulosti. Snadno pronikly mezi pravdivé informace a dostaly se fakticky k milionům uživatelů internetových služeb (jen v ČR využívá sociální síť Facebook téměř 5 milionů uživatelů).

Termín fake news se do povědomí veřejnosti dostal především v souvislosti s nástupem éry amerického prezidenta Donalda Trumpa, který řadu informací, které o něm publikovali novináři, označil za tzv. fake news, nepravdivé informace. Trump také označil celou řadu známých a seriózních médií za šířitele fake news (k podobnému chování některých vrcholových politiků došlo i v ČR, kdy označovali většinu kritických informací za informace nepravdivé, zavádějící), přestože byly informace ověřené a pravdivé.

Fake news mohou být **zcela vymyšlené** (od základu nepravdivé), mohou však být také **založeny na pravdivém základu**, který je doplněn o nepravdivé informace, které zesilují jeho schopnost penetrovat média a šířit se online prostorem. Fake news mohou být zacíleny jak na konkrétní osobu či instituci, politika či politickou stranu, často se však snaží znevěrohodnit média jako taková, případně celý politický systém či demokracii.

Ukázka 1 - EU chce zrušit písmeno Ř, prý kvůli zjednodušení

Řehořové, Bedřišky a Jindřichové se budou muset připravit na velké změny, letní jazykové kotrmelce se však budou týkat každého z nás. Evropská lingvistická rada spadající pod EU jednohlasně rozhodla, že od letošního července ruší písmeno Ř. A to proto, že „téměř nikdo tohle písmeno v Evropě nepoužívá a pro každého, kdo neovládá češtinu, je jeho výslovnost extrémně obtížná. ELR chce zjednodušit komunikaci tím, že problematické znaky a hlásky bude postupně eliminovat,“ vysvětluje jazykovědec František Měch.

Vedle odstranění problematického písmene má ale celá akce ještě jeden důvod. Evropská unie chce pečlivě sledovat reakce Čechů a podle toho urychlit, oddálit, nebo třeba i úplně zastavit snahu odstranit E s háčkem. Jeho eliminace sice není na pořadu dne, ale v roce 2020 by mělo na půdě europarlamentu proběhnout další jednání Evropské lingvistické rady a je velká šance, že se bude probírat i tenhle český potíživista.

(Jedná se o satirickou zprávu z webu www.pravdive-zpravy.cz, kterou však převzala velká část českých médií a která byla sdílena také vrcholnými politiky – např. senátorem Jaroslavem Doubravou. Ten sdělení nijak neověřoval, ani jej to nenapadlo.)

Fake news často pracují s **mediálními stereotypy a zjednodušeným - generalizovaným - výkladem světa**. Využívají stereotypy náboženské (*muslimové jako teroristé*), rasové a národnostní (*Romové jako zloději, černoši jako sexuální predátoři, Vietnamci jako prodejci na tržnici*), genderové (*hloupé blondýny, pracující muž, žena v domácnosti*), stereotypy vázané na vzdělání (*povýšení vysokoškoláci*), stereotypy vázané na bydliště (*vidláci z venkova*), stereotypy vázané na sexualitu, sociální statut rodiny, politické zaměření apod. Fake news rovněž využívají závažných celosvětových témat, jako jsou např. migrace a terorismus (*hordy migrantů čekají za hranicemi*).

Ukázka 2 - Cigánská špína krade televize

VY KURWY ŠPÍNY CIKÁNSKÝ, TAK TAKHLE SE TO TEDY DĚLÁ, TAK TO SE MÁME TEDY CO UČIT.

<https://www.youtube.com/watch?v=FgNCRuajSU>

(Pachatelé této krádeže nejsou čeští Romové a situace s Českou republikou nijak nesouvisí. Případ se ve skutečnosti odehrál v chilském městě San Pedro de la Paz. V čekárně lékařského zařízení Cesfam Boca Sur zatím neznámý pachatelé odcizili televizi. Celou kauzu podrobně popisuje HateFree Culture [zde](#).)

Fake news na jedné straně vzbuzují u svých příjemců **silné emoce** (pocit naštvaní, frustrace apod.), na straně druhé však také **vyvolávají apatii** (pravdu se stejně nedozvím, nebudu se o to zajímat). Silné emoce pak podporují uživatele v tom, aby informaci – přestože je nepravdivá – dál internetem šířili (přestaneme uvažovat racionálně a jednáme emotivně). **Pod vlivem emocí si také neověřujeme, zda je informace pravdivá, nehledáme seriózní zdroj, nehledáme původ sdělení.** K vybuzení silných emocí tvůrci fake news využívají obrazové materiály – fotografie (fotokoláže) či videa, které dodávají informaci autenticitu a důraz.

Ukázka 3 - Kapesné pro migranty 21000,- Kč

Vyměním svůj starobní důchod, získaný za 45 let práce, za kapesné migrantů v ČR (21 000 Kč/měs.)

(Tato informace existuje v různých jazykových mutacích a je zcela nepravdivá. Fakta: „Kapesné“ pro žadatele o azyl činí buď 30 Kč na den v přijímacím středisku, nebo 3410 Kč na měsíc v pobytovém středisku. Je-li azyl udělen, má takový člověk z hlediska sociálního zabezpečení stejná práva a povinnosti jako kterýkoli občan ČR. O žádné automatické dávce či kapesném ve výši 21.000,- Kč však nelze mluvit. Podrobná analýza je k dispozici [zde](#).)

Důvod pro šíření nepravdivé informace může být také **zcela pragmatický** – dezinformace podporuje můj pohled na svět a získá mi nové příznivce, budu ji tedy aktivně šířit, přestože je pravděpodobně nepravdivá.

Svou úlohu v procesu šíření nepravdivých informací hraje také **nedostatečná jazyková vybavenost českých uživatelů sociálních sítí** (často neovládají žádný světový jazyk a nejsou tedy schopni vyhledat původní – často zahraniční zdroj) a také **obyčejná lidská lenost** – jednoduše nechceme investovat energii do vyhledání původního zdroje.

Jak se bránit? Jedině mediálním vzděláváním!

Jedinou skutečně funkční cestu, jak se před vlivem tzv. fake news ubránit, představuje **mediální vzdělávání, které je propojeno s tzv. funkční gramotností a kritickým myšlením**. V praxi to znamená učit děti již od útlého věku rozlišovat pravdivé a nepravdivé informace, učit je s informacemi pracovat kriticky, naučit je hledat primární zdroje informací a upozorňovat je na strategie, které hoaxy/fake news využívají. Ačkoli v rámcových vzdělávacích programech nalezneme průřezové téma „mediální výchova“, jehož součástí je také problematika ověřování pravdivých a nepravdivých informací, v praxi se obsah mediální výchovy v prostředí škol realizuje skutečně různě – ne vždy je na problematiku médií dostatek času, prostoru, ale také kompetentních učitelů.

Pro E-Bezpečí
Kamil Kopecký

Zdroje

Golis, O. Všechny fake news nelze odhalit, mají faktický základ a působí věrohodně, varuje odborník https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/vsechny-fake-news-nelze-odhalit-maji-fakticky-zaklad-a-pusobi-verohodne-varuje-odbornik-201612020555_ogolis

Zruší Evropská unie písmeno Ř? Senátor Doubrava šířil vtip jako poplašnou zpráv. Lidovky.cz https://www.lidovky.cz/senator-doubrava-hoax-pismeno-r-dn4-/zpravy-domov.aspx?c=A170313_141102_In_domov_rsa

HateFree Culture (www.hatefree.cz)

Manipulatori.cz (www.manipulatori.cz)

Demagog.cz (www.demagog.cz).